

Михайло Мінаков

ПРОБЛЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Норман Дейвіс. *Європа: історія* / Пер. з англ. П. Тарашук,
О. Коваленко. - К.: Основи, 2000. - 1464 с.

Переклад цієї чи то історичної монографії, чи то історичного бестселера є важливою подією в українській європеїстиці. Проевропейська риторика («інтеграція в Європу») стала тим самим гаслом, з якого напевно знушатимуться наші діти, як ми колись над «догоним и перегоним», вона - ознака доброго смаку і політичної благонадійності в Україні. Носіями цієї риторики є вчені, політики, і, що дивує найбільше з огляду на відсутність бодай якогось рівня освіти, дипломовані журналісти. «Ми Європа» - це рішення прийшло якось без великих дискусій і розумувань (і чого ото Фітільов ремствував?). Книга, яку видали «Основи», може посилити «європейську орієнтацію» українського суспільства; цей вплив не заперечуватиме бажання стати відкритими до сусідів по Європі, особливо з Заходу, проте є головне «але»: книга Нормана Дейвіса вказує на проблематичність того, що так легко назвати Європою.

Сама назва книги підкреслює те, що вона присвячена Європі, а історія, яку винесено у підзаголовок, є лише засобом визначити термін «Європа». Пропоную уважно подивитись на цю працю й побачити переваги і недоліки такого підходу.

Автор уже на перших сторінках задається питанням: що таке Європа? Виявляється, для британця воно так само не має остаточної відповіді, як, скажімо, й для

угорця (це тільки у нас все просто). Як і для будь-якого «історичного визначення», Нормана Дейвіса дуже цікавить культурна картина Європи і її географія. Він пише: *Попри очевидні відмінності, всі регіони Європи мають дуже багато спільного... Основоположна єдність європейських регіонів не менш очевидна, ніж: різниця між: ними (с. 45).* Автор наполягає на тому, що до Європи входить не тільки Захід, але й інші, за його окресленням, *regions*. На цьому тлі, хоча вищість Заходу за останні тисячу років і безсумнівна, *Східна Європа не стає менш європейською від того, що вона бідна, недостатньо розвинута чи перебуває під рукою тиранів (с. 46).* Виявляється, врешті-решт, що Європа - це набір цінностей, або, в українському перекладі, - *ті вартості, що їх багаті жителі Заходу сприймають як належне (с. 46).*

Таке визначення є добрим виходом з ситуації, коли Волгоград - це ще (вже?) Європа, а його місто-супутник Волзький - вже срамотна Азія. Автор відмежовується від більшості своїх попередників, які описували історію Європи виходячи з географії чи з ідеологічних міркувань, про що він пише у першій, вступній частині своєї книги, наводячи всі основні підходи до визначення Європи, які вона тільки давала сама собі. Тут же зазначено, що всі ці визначення гуртувалися навколо бажання обмежити себе лише «висококультурними» країнами, але це не збігалось з іншим бажанням - вважати себе континентом. Отже, проблема: або Європа - це півострівна рафінована суперкультура, або континентальна культурна спільнота, до якої входять і Балкани, і всі землі від Карпат до Волги, і «всяк сущий в ней язык». Сам Автор подає 7 можливих європейських кордонів на Сході, але до жодного не пристає остаточно, і це спричинює численні непорозуміння у подальшому викладі історії Європи, пов'язаної з Росією та Туреччиною. Не обійдено увагою і проблему західних кордонів Європи, хоча вона для Нормана Дейвіса не така

вже й складна: Велика Британія увесь час згадується як складова європейської історії. Авторські роздуми стосовно географічних кордонів для культурних явищ так і не завершуються якоюсь чіткою відповіддю, а згадка про цінності залишилася недорозвинутою. Все, чого досяг Автор - це проблематизувати поняття Європи. Відтак, не отримавши відповіді, читач вирушає у подорож по грубездній (і, мушу сказати, написаній з літературним хистом) книзі, аби нарешті побачити, де ж у тієї Європи «початок і кінець».

Канва європейської історії, за Автором, не містить нічого нового: все та сама міграція Центру Історії від Еллади до Риму, від Риму - кудись на північний захід. Історія традиційно зведена до опису й аналізу основних подій між Альпами і Темзою, щоправда - в аранжуванні навколишніх «європейських регіонів». Це враження посилюється, зокрема, традиційністю періодизації: після двох передєвропейських епох (Греція та Рим) ідуть зміни періодів, визначених за подіями в Західній Європі. Але кожний новий період щоразу відхоплює шмат на Сході, так що епоха абсолютизму вже докочується до Волги й Уралу. Загалом, Норман Дейвіс у цій книзі виступає свого роду адвокатом слов'ян. Він неодноразово повторює, що в європейську історію наші предки внесли стільки ж, скільки й греки, романці, германці та кельти. Щоправда, простий частотний підрахунок його історичного викладу показує, що згадане слов'янолюбство є швидше кокетством, а більш прискіпливий аналіз тексту засвідчує, що чим далі Автор просувається на схід, тим негативнішим стає забарвлення його лексики. До того ж, серед ясного ілюстративного матеріалу Схід Європи представлений єдиною, однак вельми символічною картинкою: купа людей у багнюці по коліна. Ще один факт: у покажчику імен тільки близько 10-15% прізвищ стосується східних і центральних європейців. Як бачимо, рівність збігається з час-

то цитованим орвелівським висловом «всі рівні, але свині рівніші».

Втім, згадані вище пропорції відповідають авторському ціннісному визначенню європейськості. Крім того, Норману Дейвісу таки не можна закинути байдужість до слов'янського питання. Його відома *«Історія Польщі: галявина ігор для Бога» [God's playground]* свідчить не тільки про знання, але й про симпатію до народу, якому судилося стати «іграшкою» в руках Всевишнього. З іншого боку, ця прихильність визначає оптику Автора, який дивиться на історію Східної Європи очима поляків. Україна тут - «біля краю», її роль зводиться до того місця, звідки предки європейців пересувалися на свої обітовані землі. Що ж до Росії, то та просто заважає добрим європейцям рухатися на Схід. Попри всі намагання бути об'єктивним (сподіваюсь, мені вибачать це звертання до табуйованих слів), Автор змальовує Східну Європу залежною від *virtu* Заходу, позбавляючи самоцінності тубільні культури.

Коли говорити про книгу в цілому, то мусимо визнати її за найкращий взірець того, що відбувається в інтелектуальному житті Західної Європи: криза європейської ідентичності в умовах зростання ваги європейських структур. Що ж стосується нас, то прикрі моменти, про які йшлося вище, врівноважуються тим, що порівняно з численними *«Історіями Західного досвіду»*, котрі ніні дуже популярні на Заході, твір Нормана Дейвіса показує уявність поняття «Європа». Ця книга зараз - після польського, українського і російського, що з'явиться незабаром, перекладів - має подвійне значення: по той бік Ельби вона питає європейців про підстави їхньої ідентичності, а по цей бік примушує «інтеграторів у Європу» врешті пояснити, про що власне йдеться: про участь у військово-політичних структурах чи про залучення ліберальних цінностей у нашу повсякденність.